

***Van* als markeerder van zinnen in de directe en indirecte rede in het Fries en het Nederlands**

Eric HOEKSTRA

ABSTRACT

Dutch and Frisian possess a marker of direct speech, the word *van* (Dutch), *fan* (Frisian). In the literature little attention has been paid to this marker, especially when it introduces complete sentences. In this article we will uncover some of its grammatical properties, basing ourselves both on informants' judgments and on corpus research. The fact that this function of *van / fan* has not been noticed very often is probably related to the fact that it is largely absent in formal registers. It is characteristic of informal spoken language, but it can also be found in informal written language, such as may be found on the internet. It is argued that *van / fan* is a preposition which is undergoing a process of grammaticalisation by which it is changing into a complementiser. This article focuses both on Frisian and on Dutch.

1. Inleiding

Het Nederlands bezit een formele markeerder van de directe rede in de vorm van het woordje *van*. Voor het Fries geldt hetzelfde; de markeerder is daar *fan*, /fɔn/.⁽¹⁾ Hieronder wordt een illustratief voorbeeld van het verschijnsel in beide talen gegeven :

- (1) a. Daarna legde hij een druppel op tafel en zei van ik kan metaal met mijn blote hand in twee hakken.
(www.circuitsonline.net/forum/view/6510).
- b. En dan tocht ik al fan kin dy man net earder ôfsizze.
En dan dacht ik al van kan die man niet eerder afzeggen.
(Korpus Sprutsen Frysk)

In beide talen is het mogelijk een zin in de directe rede vooraf te laten gaan door het woordje *van / fan*. In dit artikel worden enkele eigenschappen van dit verschijnsel uit de doeken gedaan. Als taalfeiten fungeren enerzijds de grammaticaliteitsoordelen van moedertaalsprekers van het Nederlands en het Fries. Anderzijds zal ik zinnen

(1) Ik heb het verschijnsel dat het onderwerp van dit artikel is gesignaleerd voor het Fries als onderdeel van een groter Friestalig artikel over spreektaal, zie HOEKSTRA (2005).

aanhalen uit taalcorpora. Ik zal gebruik maken van het Internet als corpus geschreven taal. Voor gesproken taal zal ik gebruik maken van het Korpus Sprutsen Frysk (Corpus Gesproken Fries).⁽²⁾

Vergelijkbare constructies komen voor in andere talen dan het Nederlands en het Fries. Hieronder haal ik hier twee Engelse voorbeelden aan uit TAGLIAMONTE en HUDSON (1999:147) :

- (2) a. I was like, "Ah I don't want to go out. Please no."
b. And they're like, "Come on, go and get dressed."

FOOLEN (2001) laat zien dat dergelijke constructies in verscheidene talen worden aangetroffen. In het hierna volgende zullen wij ons echter, zoals gezegd, beperken tot het Nederlands en het Fries.

Er kan onderscheid gemaakt worden tussen twee soorten complementen bij *van/fan* : zinnen en frasen. Als kenmerk van een zin beschouw ik de aanwezigheid van een persoonsvorm. Voorbeelden van zinnen bij *van/fan* werden in (1) en (2) gegeven. Is een persoonsvorm afwezig dan spreken we van een frase. Voorbeelden van frasen worden in de volgende paragraaf in (3) en (6) gegeven. Bij frasen kan er natuurlijk sprake zijn van elliptische zinnen, dus van frasen die semantisch corresponderen met een propositie. Dit artikel gaat vooral over het optreden van hele (niet-elliptische) zinnen bij *van/fan*. Tenzij anders vermeld, worden onderzoeksresultaten bereikt voor het Friese *fan* ook geacht te gelden voor het Hollandse *van*.

2. Uit de taalkundige literatuur

2.1. Van gevolgd door non-sententiële constituent

Voor het Nederlands is de constructie door meerdere auteurs gesignaleerd, al blijft het meestal bij een korte vermelding en bespreking ervan.⁽³⁾ VAN DEN TOORN (1997: 529-530) bespreekt de constructie in het kort, waarbij hij terugverwijst naar een artikel van VERKUYL (1976). ROMIJN (1999:173-178) signaleert de aanwezigheid van de constructie in haar corpus met gesprekken tussen dokters en patiënten. Verder heeft VECHT (2003) een scriptie over deze constructie geschreven, waarbij het accent sterk op de sociolinguïstische aspecten ligt. COPPEN (1994) en HENGEVELD

(2) Het Corpus Sprutsen Frysk is ten dele via Internet beschikbaar op : <http://www.fryske-akademy.nl/tdb/>. Voor onderzoekdoeleinden zijn al het materiaal voor onderzoekers te raadplegen op de Fryske Akademy.

(3) Er is gemakkelijker informatie te vinden over ander gebruik van *van*. Over partitief *van* zoals in *Er stonden van die aardige poppetjes in de etalage*, zie o.a. STURM (1989) en de referenties daar gegeven. Over *van* als een soort koppelpropositie zoals in *een schat van een kind*, zie o.a. T. HOEKSTRA (1995) en de referenties daar gegeven.

(1994) richten zich vooral op het idioom *zoiets hebben van*. Het bestaan van de constructie is ook opgemerkt door STROOP (2006).

In de Algemene Nederlandse Spraakkunst is weliswaar een paragraaf opgenomen over de directe rede (ANS 1997:1097-1100), maar het gebruik van *van* als markerder van onverkorte zinnen in de directe rede wordt niet opgemerkt. Evenmin kon ik over dit onderwerp wat vinden in JANSEN (1981) of J. DE VRIES (2000), werken die verder wel veel observaties omtrent spreektaal bevatten; overigens is JANSEN (1981) ook niet bedoeld als een studie van gesproken Nederlands in al zijn facetten. Wobbe DE VRIES (1911-1912:158-160) maakt er heel vroeg al melding van. Hij wijst erop dat de directe rede na *van* de vorm heeft van een ‘ellips’, en hij geeft voorbeelden als de navolgende:

- (3) a. Het is niet bekend wie het gemaakt heeft maar ze denken van Hendrik in geen geval.
b. Ik vrees van niet.
c. Je moet zeggen van “dank je”.
d. En ik lees van Teenstra.

Merk op dat de voorbeelden in (3) zowel directe redes bevatten (*dank je*) als niet-directe redes (*van niet*): in de voorbeelden (c) en (d) is sprake van een letterlijk citaat, in het (a) voorbeeld is sprake van een duidelijke ellips, terwijl het in de voorbeelden met *van wel* en *van niet* bijna om vaste uitdrukkingen gaat. Men zou kunnen betwijfelen of de voorbeelden met *van wel* en *van niet* de waarde van de *van*-constructie hebben waar het in dit artikel om gaat. MULKEN (1999) wijst er echter op dat de *van*-constructie niet noodzakelijkerwijs letterlijk citeert, maar een geparafraseerde weergave van het gezegde (gemeende, gevoelde ...) bevat. Bovendien is er zowel bij hele zinnen als bij de uitdrukkingen *van wel* en *van niet* sprake van een propositionele semantiek. Er is tussen beide gevallen (enerzijds *van wel / niet*, anderzijds *van* gevolgd door hele zin) dus zowel een semantische overeenkomst (propositionele semantiek) als een formele overeenkomst (de relevante constituent wordt ingeleid door *van*).

Hoewel voorbeelden als deze niet in de ANS worden besproken, zijn ze niet uitgesloten in de schrijftaal. Wel kan men zeggen dat ze niet erg formeel zijn. In plaats van *President Bush zei van niet* zal men in formele schrijftaal toch eerder geneigd zijn te schrijven *President Bush ontkende dat*. De Vries geeft echter geen voorbeelden van een directe rede die de vorm van een volledige zin heeft, zoals het geval is bij de voorbeelden in (1). Voor PAARDEKOOPE(1986:276,511,804-806) geldt hetzelfde als wat gezegd is over DE VRIES; ook hij merkt wel het elliptische type op, maar hij geeft geen voorbeelden waarin *van* door een hele zin gevolgd wordt. VERKUIJL (1976) lijkt de constructie voor het eerst gesignaleerd te hebben.

2.2. *Woordsoort van*

VERKUYL (1976) en Jarich HOEKSTRA (1990:144) hebben het onderhavige verschijnsel gesignaleerd respectievelijk voor het Nederlands en het Fries, en doen uitspraken over de woordsoort van *van*. Ze wijzen erop dat bij *van / fan* zowel zinnen als frasen kunnen voorkomen, en dat zinnen zowel in de directe als de indirecte rede kunnen staan. Hieronder citeren we enkele Friese voorbeelden van Jarich Hoekstra ter illustratie:

- (4) *Fan* plus directe rede :
Hy sei fan ik kom net.
Hij zei van ik kom niet.
- (5) *Fan* plus indirecte rede :
Hy sei fan hy kaam net.
Hij zei van hij kwam niet.
- (6) *Fan* plus frase :
Ik miende fan moarn.
Ik meende van morgen.

Merk op dat de indirecte rede in (5) minimaal verschilt van de directe rede in (4) : de indirecte rede wordt hier alleen gesignaleerd door het gebruik van een onderwerp in de derde persoon, niet door een bijzinsvolgorde. De equivalente voorbeelden zijn in het Nederlands ook grammaticaal. Volgens J. Hoekstra moet *fan* beschouwd worden als een voegwoord, aangezien het volgens zijn taalgevoel niet vergezeld van het voegwoord *dat* kan voorkomen. Verkuyl beargumenteert dat aan dit gebruik van ‘van’ echter geen specifieke woordsoort toegekend kan worden. Verderop in het artikel zullen we op deze kwestie nader ingaan.

2.3. *Oorsprong en ouderdom*

Zowel COPPEN (1994) als HENGEVELD (1994) beschouwen de constructie als recent. Zij geven daarvoor geen argumenten, VECHT (2003) echter wel. Zijn voorbeelden komen uit het corpus Amsterdamse Spreektaal, een verzameling gesprekken met autochtone Amsterdammers uit 1975 en uit 1993. Vecht laat zien dat de het gebruik van de *van*-constructie tussen 1975 en 1993 beduidend is toegenomen. Verder komen er in het corpus uit 1976 geen zinnen voor met *zoiets hebben van*. Coppen en Hengeveld lijken dus gelijk te hebben met hun intuïtie dat de specifieke *zoiets hebben van*-constructie niet oud is.

Coppen noemt de directe rede een typische schrijftaalconstructie, “met dubbele punt en aanhalingstekens”, en beweert dat *van* populair is geworden “om een schrijftaalconstructie in spreektaal uit te drukken”. Hij geeft echter geen argumenten voor die claim. Hij wijst er trouwens zelf al op dat die hypothese niet spoort met de

spreektaalige uitstraling van het idioom *zoiets hebben van*. Bovendien is het niet zo dat *van/fan* alleen maar met directe rede kan voorkomen. We citeerden daarnet immers al voorbeelden aangedragen door Jarich Hoekstra waarin *fan* gevolgd wordt door een indirecte rede. In paragraaf 4.2. zullen we nog meer van dergelijke voorbeelden geven.

Hengeveld dateert de constructie zelfs nauwkeurig: “In de tweede helft van de jaren tachtig werd, in eerste instantie vermoedelijk in kringen van sociale wetenschappers, maar later ook in wijdere kring, de constructie geïllustreerd in de titel van deze bijdrage populair.” Hij geeft echter geen argumenten voor die stelling. Het lijkt mij onwaarschijnlijk dat een zo beperkte en weinig populariteit genietende maatschappelijke groep als wetenschappers, en dan nog wel sociale wetenschappers, een nieuw idioom populair zou maken. De datering zou geldig kunnen zijn voor het specifieke idioom *zoiets hebben van*, zoals het onderzoek van VECHT (2003) al suggereerde, maar geldt in elk geval niet voor het gebruik van *van/fan* gevolgd door frasen en zinnen in het algemeen. We weten immers dat Wobbe de Vries de elliptische constructie (*van* gevolgd door een niet-sententiële constituent) al in 1911 observeerde.

In elk geval bestaat het Friese equivalent van *zoiets van*, *sokssawat fan*, maar dan zonder *hawwe* (‘hebben’), al langer. Ik vond in de Taaldatabank Nieuwfries de volgende voorbeelden, waarbij ik de twee oudere spellingen van voor 1980 heb omgezet naar de thans geldende spelling:

- (7) a. Mar hy hearde sokssawat fan “de ouwe man”.
Maar hij hoorde zoiets van “de oude man”.
(De sûnde fen Haitze Holwerda (1938) blz. 91, Ulbe van Houten).
- b. Ytsen grommele sokssawat fan “Ok soa”.
Ytsen gromde zoiets van “Ook zo”.
(De sûnde fen Haitze Holwerda (1938) blz. 35, Ulbe van Houten).
- c. Fokke bromde ferachtlik, sokssawat fan : donderje dan mar op.
Fokke bromde ferachtelijk, zoiets van : donder dan maar op.
(De Smearlappen (1963) blz. 71, Anne Wadman).
- d. Sjerp dy stammere sokssawat fan “no, dit is ek wol wat”.
Sjerp die stotterde zoiets van “nou, dit is ook wel wat”.
(Neaken en bleat foar de dokter (1978) blz. 180, Hylke Speerstra).

Bovenstaande voorbeelden dateren uit 1938 (2x), 1963 en 1978. Het idioom komt hier voor bij werkwoorden zoals *mompelen*, *brommen* en dergelijke. Bij de twee oudste voorbeelden is geen sprake van een volledige zin, maar wel van een directe rede. Het vaag-omschrijvende, waar Hengeveld op wijst voor *zoiets hebben van*, is hier ook al aanwezig.

Er zijn in het Nederlands nog oudere voorbeelden te vinden in het WNT :

- (8) Achttiende eeuw :
- Dat het gemeene zeggen van daer is geen Regel zonder exceptie bij onze Tael geene proef meer kan houden, L. TEN KATE, Aenl. 1, ** 2 v° [1723].
- (9) Negentiende eeuw :
- a. Al mompelt Coleta, die moeilijk haar vreugd kan verbergen, Maar het toch voegzaam acht hem een pruiliger mondje te toonen, Iets van “och! zoo vermoeid ...,” zacht dwingende legt hij 't Handeken, dat hij alreeds omklemmt, op zijn arrem, V. BEERS 2, 224 [1868].
- b. Den prefect en ... den commissaris van politie ..., die zeiden van Ja, dat zij mochten, Leiden i. d. Fr. T. 67 [1811].
- (10) Twintigste eeuw :
- a. Met haar ouwelijk hoofdknikken felde het kind iets van: ja, zoo waren de mannen, SCHART.-ANT. Sprotje 2, 61. [1909]
- b. Hij mompelde iets van “zwijnepan” en “blijft dat zo”, maar J. was al weer een eind het struikgewas ingekropen, Notenkraaker 18 Aug. 1917, 8 a.
- c. Hein kleurde nog feller ..., en hij stotterde iets, van dat Ant toch met Busselaar vree ..., SCHART.-ANT., Sprotje 3, 79. [1910]
- d. Je hebt makkelijk zeggen, van “de beste stuurder staan aan wal” ..., je weet, dat hij gelijk heeft en dat het “knudde” is, N. Rott. Cour. v. 25 Sept. 1932.
- e. Ik ... ving zinsneden op in de trant van “F. durft niet eens meer buiten te komen!”, VESTDIJK, Iersche Nachten 188 [1942].
- f. Het is niet ongewoon om ... zeer denigrerend te horen spreken; zo in de trant van: niet dan materialisme, oppervlakkigheid, cultuurloosheid, Syllabus R.V.U. 7 Juli 1955, 3 a.
- g. Rechtsback Suurbier zei zo iets van “kom nou” en knalde op doel, Alg. Handelsbl. 10 Mei 1965.

Uit deze voorbeelden blijkt dat de constructie minstens teruggaat tot de achttiende eeuw.

Hengeveld claimt verder dat in de sententiële *van*-constructie alleen directe redes kunnen voorkomen. Een *dat*-zin zou dus onmogelijk zijn bij *van*, zoals J. Hoekstra ook al claimde. In paragraaf 4.2. zullen we zien dat die claim niet correct is. In paragraaf 3 hieronder wordt eerst uitgezocht in welke syntactische functies de *fan*-zin kan optreden.

3. Syntactische functies van de *van* / *fan*-zin

3.1. Inleiding

De syntactische functie van de zin bij *van* / *fan* hangt ten nauwste samen met die van het regerende predikaat. Hieronder zullen we drie syntactische functies van derge-

lijke zinnen onderscheiden, en daarmee samenhangend, drie soorten regerende predikaten.

3.2. *Lijdend voorwerp bij werkwoorden van zeggen en denken*

In Corpus Gesproken Fries (Korpus Sprutsen Frysk ofwel KSF) worden inderdaad voorbeelden aangetroffen van het door J. Hoekstra gesignaleerde type, dat wil zeggen, voorbeelden waarin *fan* gevolgd wordt door een hoofdzin. Een en ander wordt geïllustreerd met de volgende voorbeelden uit het KSF :

(11) *Zeggen van (sizze fan) :*

- a. Ja ik hie ik wist it eh earst net en ik belde A. en dy sei **fan** no B. soe ek noch komme.
Ja ik had ik wist het eh eerst niet en ik belde A. en die zei van nou B. zou ook nog komen.
- b. En toen jim seinen **fan** wy gean nei it boekebal ik sei **fan** ja toen sei ik ek **fan** hin is it no alwer in nij boekebal ?
En toen jullie zeiden van wij gaan naar het boekenbal ik zei van ja toen zei ik ook van hé is het nu al weer een nieuw boekenbal?

(12) *Denken van (tinke fan) :*

- a. No ik hie wol dagen dat ik tink **fan** Jezus wat giet dat langsum.
Nu ik had wel dagen dat ik denk van Jezus wat gaat dat langzaam.
- b. Mar der binne ek boeken dan tinksto **fan** ik moat al dy ferhalen trochnimme of sa.
Maar er zijn ook boeken dan denk je van ik moet al die verhalen doornemen of zo.

(13) *Bellen van (belje fan).*

- Mar ja troch dy persoan waard ik wer belle want ach Fryslân is ek sa lyts ju **fan** moat ik it no dwaan of net.
Maar ja door die persoon werd ik weer gebeld want och Fryslân is ook zo klein joh van moet ik het nu doen of niet.

Nederlandse voorbeelden van dit type zijn in (8), (9b) en (10d) reeds gegeven. De *fan*-zin vervult de syntactische functie van lijdend voorwerp en geeft de inhoud van het 'gezegde', 'gedachte' of 'doorgebelde' weer. Zin (13) is echter ongewoon, aangezien *bellen* normaal geen lijdend voorwerp bij zich heeft. Het doet enigszins denken aan voorbeelden van directe rede van een soort die ook in de ANS (1997:1099) wordt genoemd. Het gaat dan om zinnetje als '*Je bent een sufferd*', *lachte hij*. In dergelijke gevallen duidt het werkwoord een manier van zeggen aan, bijvoorbeeld lachend zeggen, of, zoals in (13), bellend zeggen.

3.3. Bijwoordelijke bepaling

J. Hoekstra had in zijn taalrubriek al opgemerkt dat *fan* bijwoordelijke zinnen kan inleiden, en hij geeft daarbij dit voorbeeld :

- (14) Hy prate sa fan ik bemuoi my der net mear mei.
Hij praatte zo van ik bemoei me er niet meer mee.

Hier is de *fan*-zin een specificatie bij het bijwoord *sa*, want het gaat over de manier van zeggen, en als zodanig is de *fan*-zin weglaatbaar: *hy prate sa* ('hij praatte zo') is een welgevormde zin. Dat kan als een argument voor de bijwoordelijke status van de *fan*-zin beschouwd worden.

3.4. Predikaat

De *fan*-zin kan ook worden ingeleid door een in dit gebruik tot nu toe onbekend werkwoord van zeggen en denken, namelijk het werkwoord *zijn* : in de woordenboeken heb ik dit gebruik niet kunnen vinden. Bezie de zin hieronder uit het KSF :

- (15) *Wêze fan* ('zijn van') :
En eh no yn it begjin wie iderien **fan** eh dan moatte we no ek geef prate.
En eh nu in het begin was iedereen van eh dan moeten we nu ook zuiver spreken.

Hier fungeert de combinatie *wêze fan* ('zijn van') blijkbaar als een werkwoord van zeggen of denken; het doet enigszins denken aan het Engelse *be like*. De *fan*-zin kan in (15) niet als een bijwoordelijke bepaling geanalyseerd worden, aangezien hij niet weglaatbaar is : *En yn it begjin wie iderien* ('en in het begin was iedereen') is geen welgevormde zin. Aangezien het werkwoord *wêze* ('zijn') bij uitstek predikaten selecteert, zouden we hier van een *fan*-zin in predikatieve functie kunnen spreken. De betekenis is, net als in het *bellen*-voorbeeld, nauw verwant aan die van de werkwoorden van het type zeggen en denken. Bij de besproken verschijnselen lijken Fries en Nederlands zich sterk overeenkomstig te gedragen. Het in deze paragraaf besproken voorbeeld is echter in het Nederlands voor mij niet acceptabel :

- (16) *En in het begin was iedereen van "dan moeten we nu ook netjes spreken".

Ik heb dergelijke voorbeelden ook niet op het Nederlandse internet kunnen vinden.⁽⁴⁾ Dit zou dan een van de weinige gevallen zijn waarbij de feiten van het Fries en het Nederlands met betrekking to het gebruik van *van / fan* uiteenlopen.

(4) Dergelijke zinnen zijn in het Nederlands acceptabel, mits het onpersoonlijke *het* als onderwerp wordt gekozen, zoals in de volgende zin : *En toen was het van zorg jij nu maar snel dat je kamer opgeruimd is.*

3.5. *Andere gevallen*

Bezie nu de volgende voorbeelden uit KSF, van het type met *sokssawat fan* ('zoiets van'), waar Coppen en Hengeveld zich vooral op richten :

- (17) a. Dus hy hie echt sokssawat **fan** no moat ik dit no dwaan en eh. ik sei ja natuerlik moatst dat dwaan.
Dus hij had echt zoiets van nu moet ik dit nu doen en eh ik zei ja natuurlijk moet je dat doen.
- (17) b. Ik hie wol sokssawat **fan** no de poëzie dat dy wie yn 15 16 jier net oan bar west.
Ik had wel zoiets van nu de poëzie dat die was in 15 16 jaar niet aan beurt geweest.

Deze voorbeelden doen denken aan het voorbeeld waarin de *fan*-zin door J. Hoekstra als bijwoordelijke bijzin was geanalyseerd (paragraaf 3.3). De *fan*-zin specificeerde daar de aard van de vage verwijzer *sa* ('zo'). Hier zegt de zin iets van de vage nominale verwijzer *sokssawat*, in het Nederlands *zoiets* (in de Friese spreektaal ook wel *sayts* naast *sokssawat*). Zie ook de Nederlandse voorbeelden (10a, b, c, e, f, g). In de voorbeelden in (17) vormen *sokssawat* ('zoiets') en de *fan*-zin samen een constituent. Zo'n geheel kan namelijk vooropgeplaatst worden :

- (18) [Zoiets van waar slaat dit op] heb ik niet maar een beetje vreemd vind ik het wel.

De combinatie van *zoiets* met een *van*-zin doet denken aan voorbeelden als: *het gerucht dat Jan vreemd ging* en *het verwijt dat de directie gefaald had*. De *dat*-zin specificiert hier de inhoud weer van achtereenvolgens het gerucht en het verwijt. In (17) lijkt de *fan*-zin op analoge wijze de inhoud van *sokssawat* ('zoiets') te specificeren.

Net even anders is het volgende voorbeeld uit KSF :

- (19) *Sa hawwe fan* ('zo hebben van') :
En dan op it lêst dan hiest sa echt fan wat moat ik no dwaan. Koest dy noch ferfele ...
En dan op het laatst dan had je zo echt van wat moet ik nu doen. Je kon je nog vervelen ...

In plaats van *sokssawat hawwe fan* ('zoiets hebben van') treffen we hier aan *sa hawwe fan* ('zo hebben van'). De *fan*-zin is nu niet weglaatbaar : *En dan op it lêst dan hiest sa echt* ('en dan op het laatst dan had je zo echt') is niet welgevormd. Hier lijkt de *fan*-zin het object bij *hawwe* ('hebben') te zijn. Dat wordt bevestigd door het feit dat *sa* ('zo') hier weglaatbaar is : *dan hiest echt fan ...* ('dan had je echt van ...') is welgevormd. Onduidelijk is wat de syntactische functie van de *fan*-zin in dergelijke voorbeelden nu precies is. Als de zin als bijstelling by *sa* 'zo' fungeert zou men aan een bijwoordelijke bepaling kunnen denken. Opmerkelijk is dat dit idioom in het Nederlands niet grammaticaal lijkt :

(20) *Dan had je zo echt van wat moet ik nu doen.

Op het Nederlandse internet heb ik dergelijke voorbeelden ook niet kunnen vinden. Als die observatie stand houdt dan hebben we een tweede spreektaalconstructie gevonden (naast *zijn van*, zie paragraaf 3.4) die wel in het Fries maar niet in het Nederlands voorkomt.

3.6. *Uitleiding*

We treffen *fan*-zinnen aan in de functie van lijdend voorwerp, van bijwoordelijke bepaling en van predikaat.⁽⁵⁾ De *fan*-zin komt voor bij werkwoorden van zeggen en denken, bij bijwoorden als *sa* ('zo'), naamwoorden als *soksawat* ('zoiets') en bij de werkwoorden *wêze* ('zijn') en *hawwe* ('hebben').

4. Syntactische categorie en eigenschappen van *fan* / *van*

4.1. *Inleiding*

J. Hoekstra suggereert in zijn taalrubriek dat *fan* een voegwoord is. Zijn argument is dat *fan* niet samen met het voegwoord *dat* kan voorkomen, op grond van volgens hem onwelgevormde voorbeelden zoals de zin hieronder :

(21) *Hy sei fan dat er net kaam.
Hij zei van dat hij niet kwam.

De verklaring van de ongrammaticaliteit zou zijn dat *van* en *dat* beide concurreren om dezelfde positie, wat alleen mogelijk is als het beide voegwoorden zijn.

4.2. *Fan gevolgd door een dat-zin*

De vraag is echter of zinnen van het type (21) wel onwelgevormd zijn. In KSF troffen we de volgende voorbeelden aan van een *fan dat*-zin :

- (22) Dêr hie M. noch sa'n ferhaal oer **fan** eh **dat** it sa spitich wie dat Hylke Goinga noait krigen hie.
Daar had M. nog zo'n verhaal over van eh dat het zo jammer was dat Hylkje Goinga (hem) nooit gekregen had.
- (23) It is dus noch net sa **fan dat** jim ferskillende tiden ha dat jim út skoalle binne.
Het is dus nog niet zo van dat jullie verschillende tijden hebben dat jullie uit school zijn.

(5) Voor een intuïtief-semantische classificatie van elementen waarbij een *van*-zin kan voorkomen, zie VECHT (2003).

De combinatie *fan dat* in de citaatconstructie zou eventueel ook gezien kunnen worden als een Nederlandse interferentie, al is er op voorhand geen reden om aan te nemen dat een dergelijke constructie in het Fries niet zou kunnen bestaan. In elk geval is de combinatie van *van dat* gevolgd door een zin met bijzinsvolgorde gemakkelijk te vinden op het Nederlandse internet (zie ook (9b)) :

(24)

- a. Sorry dat ik dat zei van dat heksen niet bestaan.
- b. Ik zei van dat het te vroeg was.
- c. Ons laatste gesprek toen ik zei van dat ik dat echt zou aankunnen.
- d. Ik zei van dat het maar een telefoon is en geen fototoestel.

(25)

- a. Ik had ook niet zoiets van dat het hier ook kon gebeuren.
- b. Door Ellie heb ik zoiets van dat dat ook gewoon bij het vak hoort.
- c. Geeft toch weer zoiets van dat die lui niet echt integreren hier.
- d. Ik zei nog zoiets van dat dat wel een vertrouwd gevoel gaf.

Daarnaast heeft VECHT (2003:54-55) vier voorbeelden van dit verschijnsel in het corpus Amsterdamse Spreektaal aangetroffen. Het komt dus in elk geval in het Nederlands voor. Om vast te stellen wat onverdachte native speakers van het Fries ervan vonden, heb ik een aantal zinnen voorgelegd aan een groepje van 10 Fries-talige informanten. Voor 9 van de 10 waren meerdere van de afgevraagde *fan dat*-zinnen volledig acceptabel. Dat betekent dat *fan* en *dat* goed samen kunnen voorkomen, en dus niet concurreren om dezelfde positie.

Hengeveld voorspelt dat er na *van* geen *dat*-zin kan volgen, aangezien hij een directe verbinding legt tussen *van* en de directe rede. Hij geeft echter voorbeelden waar twee dingen mis mee zijn, als het erom gaat te beoordelen of er in de onderhavige constructie een indirecte rede kan voorkomen. Bezie een van zijn voorbeelden :

(26)

- a. Vroeger had ik zoiets van : FC Twente, dat is de laatste samenvatting op Studio Sport.
- b. *Vroeger dacht ik dat FC Twente, dat de laatste samenvatting op Studio Sport was.

In de eerste plaats ontbreekt het woordje *van* in (26b), en dat is nu juist het karakteristieke element van de constructie ! In de tweede plaats zijn hangende topics zoals "FC Twente" niet zonder meer in *dat*-zinnen te gebruiken. Als we dus *van* invoegen en de hangende topic-constructie verwijderen, dan krijgen we een prima geval van een *van*-constructie in de indirecte rede :

- (27) Vroeger had ik zoiets van dat FC Twente de laatste samenvatting op Studio Sport was.

Overigens is een hanging topic-constructie wel in een bijzin te gebruiken, maar dan moet het voegwoord verdubbeld worden (HOEKSTRA 1993), en ook dat levert een correcte *van*-constructie op :

- (28) Vroeger had ik zoiets van dat FC Twente dat dat de laatste samenvatting op Studio Sport was.

Uiteraard is dit geen schrijftaal, maar in spreektaal wordt deze constructie regelmatig aangetroffen. Hengeveld heeft dus ongelijk als hij beweert dat er in de *van*-constructie alleen directe redes worden aangetroffen, zoals ook uit de Friese en Nederlandse voorbeelden hierboven in deze paragraaf al blijkt.

4.3. Van /fan als voorzetsel ?

4.3.1. Over het voorzetsel als inleider van zinnen

We zouden kunnen volhouden dat *van / fan* in deze constructie een voorzetsel is. Niettemin kleven er aan een eventuele voorzetselstatus ook de nodige bezwaren.

Een probleem is bijvoorbeeld dat normaliter *dat*-zinnen niet op voorzetsels kunnen volgen. Bezie een illustratief voorbeeld

- (29)
- a. *Hij was zeker van dat hij op tijd zou komen.
 - b. Hij was er zeker van dat hij op tijd zou komen.

Hetzelfde geldt voor *hopen op*, *twijfelen aan* en dergelijke. In het Fries is trouwens een dergelijke constructie wel mogelijk (J. HOEKSTRA 1991, HASLINGER 2000) :

- (30)
- a. Hy klage oer dat de besine sa djoer wie.
*Hij klaagde over dat benzine zo duur was (grammaticaal met *erover dat*)
 - b. Ik lokwinske him mei dat er slagge wie.
*Ik feliciteerde hem met dat hij geslaagd was (grammaticaal met *ermee dat*)

Maar in het Fries is die constructie beperkt tot factieve predikaten : ⁽⁶⁾

(6) Hoewel (30) en (31) in het Nederlands beide niet grammaticaal zijn, althans niet in de schrijftaal, is ook in het Nederlands (30), met factief predikaat, duidelijk beter dan (31). Met betrekking tot dit verschijnsel is het verschil tussen het Fries en het Nederlands misschien niet zo groot als in de tekst gesuggereerd wordt.

- (31)
- a. *Ik hope op dat ik de trein helje soe.
*Ik hoopte op dat ik de trein halen zou (grammaticaal met *erop dat*)
 - b. *Hja wiene bang foar dat de loft fan boppen komme soe.
*Ze waren bang voor dat de lucht van boven komen zou
(grammaticaal met *er... voor dat*)

Het voorkomen van *dat*-zinnen bij *fan* vertoont niet een dergelijke gevoeligheid voor factiviteit.

Hier staat tegenover dat er meerdere voorbeelden van voorzetsels zijn die zich ontwikkeld hebben tot zinsinleider. Een bekend voorbeeld is het voorzetsel *om*, dat niet-finiete zinnen kan inleiden, evenal *na* en *zonder* bijvoorbeeld. Daarnaast is het ook nog zo dat bijna alle semantisch gemarkeerde voorgoorden een historisch ‘voorzetsel’ bevatten, zoals bijvoorbeeld *opdat*, *omdat*, *doordat*, *nadat*, *voordat*. Hoewel voorzetsels dus niet zo maar zinnen kunnen inleiden, is de ontwikkeling van een voorzetsel tot zinsinleider duidelijk een natuurlijk proces. Het is daarom zonder meer plausibel dat eenzelfde proces zich ook bij *van / fan* aan het afspeelen is. In elk geval weten we op grond van het onderzoek van VECHT (2003) dat de onderhavige constructie pas recentelijk in algemeen gebruik gekomen is; er is dus sprake van een taalverandering, en daarbij kan een grammaticalisatieproces een rol spelen waarbij een voorzetsel zich tot zinsinleider ontwikkelt. Faute de mieux werken we voorlopig met de hypothese dat *van / fan* een voorzetsel is. In de volgende sectie bespreken we een ander probleem met deze hypothese.

4.3.2. R-pronomina bij voorzetsels

Er is nog een ander probleem met een eventuele voorzetselstatus van *van / fan*. Het is noch in het Fries noch in het Nederlands mogelijk om *fan / van* met een R-pronomen te combineren, terwijl dat toch een karakteristieke eigenschap van voorzetsels is :

- (32)
- a. Hij zei van dat het zo goed was.
 - b. *Hij zei ervan.
- (33)
- a. Hy sei fan dat it wol goed wie.
 - b. *Hy sei derfan.

Dat lijkt op het eerste gezicht moeilijk te verklaren als *fan / van* hier een voorzetsel zou zijn. Daar staat tegenover dat zinsinleiders die uit voorzetsels zijn ontstaan over het algemeen geen R-pronomina tolereren :

- (34)
- a. Hy die it om te helpen.
Hij deed het om te helpen.
 - b. *Hy die it derom.
*Hij deed het erom.

Hetzelfde geldt trouwens voor voorzetsels die een tijdsaanduiding selecteren :

- (35)
- a. Hy kaam tsjin trijën.
Hij kwam tegen drieën.
 - b. *Hy kaam dertsjin.
*Hij kwam ertegen.

Fan / van kan wel als voorzetsel geanalyseerd worden, maar dan is de verhouding met zijn argument zodanig is dat een R-pronomen niet is toegestaan. Doorgaans wordt aangenomen dat het R-pronomen mogelijk is indien het argument van *van / fan* een complement is (VAN RIEMSDIJK 1978). De hier gegeven observaties leiden dan tot de conclusie dat de zin volgende op het voorzetsel geen complement ervan is. Nu is complementschap doorgaans ook een noodzakelijke voorwaarde voor de mogelijkheid van subextractie, dat wil zeggen vraagwoordvorming waarbij het vraagwoord aan het begin van de zin zijn interpretatie in een bijzin krijgt, die als complement fungeert, zoals in de zinnen in (36) hieronder. Indien het klopt dat de zin volgende op het voorzetsel geen complement is, dan verwachten we dat er geen verplaatsing uit mogelijk is.

4.3.3. Brugwerkwoorden en *van dat / fan dat*

Zinnen ingeleid door *fan* kunnen in de directe rede staan of in de indirecte rede. Zinnen in de indirecte rede zijn, indien geregeerd door een brugwerkwoord, toegankelijk voor syntactische processen zoals vraagwoordvooropplaatsing :

- (36)
- a. Wa tocht er dat se sjoen hiene ?
Wie dacht hij dat ze gezien hadden ?
 - b. Wa seine se dat se oannimme soene ?
Wie zeiden ze dat ze aannemen zouden ?
 - c. Wa sei er dat er net mear sjen woe ?
Wie zei hij dat hij niet meer zien wilde ?

De vraag is dan of het woordje *fan* nog invloed op die transparantie uitoefent. Bezie de volgende feiten :

(37)

- a. *Wa tocht er fan dat se sjoen hiene ?
*Wie dacht hij van dat ze gezien hadden ?
- b. *Wa seinen se fan dat se oannimme soene ?
*Wie zeiden ze van dat ze aannemen zouden ?
- c. *Wa sei er fan dat er net mear sjen woe ?
*Wie zei hij van dat hij niet meer zien wilde ?

De aanwezigheid van het woordje *fan* lijkt de transparantie van de zinsargumenten van brugwerkwoorden ongedaan te maken. Voor het Nederlands gelden dezelfde oordelen. Deze feiten stroken met de hypothese dat het zinsargument bij *van / fan* geen complement bij het voorzetsel is, en dat bijgevolg subextractie onmogelijk is. Op grond hiervan veronderstellen we dat de zin die op het voorzetsel volgt, zich niet in complementpositie bevindt, maar in adjunctpositie.

4.3.4. Zinsvooropplaatsing

Zolang een proces van heranalyse of grammaticalisatie nog aan de gang is, zijn de mogelijkheden voor verplaatsing vaak beperkt: er is vaak sprake van 'lineaire rigiditeit'. Zo kan een vrij pronomen dat altijd na een werkwoord optreedt bijvoorbeeld geheranalyseerd worden tot clitic en vervolgens tot gebonden morfeem. LEHMAN (2002:9) meldt dat het Engelse pronomen *him* in Tok Pisin tot een markeerder van transitiviteit op het werkwoord geheranalyseerd is. HOPPER and TRAUGOTT (2006: 10-13) geven als voorbeeld het Amerikaanse *let's* uit *let us*, dat in bepaalde dialecten weer met een onderwerp kan voorkomen: *Let's you and I take 'em on for a set* (voorbeeld uit William Faulkner's roman *Sartoris* III.186). Zo geredeneerd kunnen we de onmogelijkheid van subextractie, waar die bij brugwerkwoorden wel verwacht zou mogen worden, zien als bewijs voor de hypothese dat zich rond *van / fan* als zinsinleider een proces van heranalyse of grammaticalisatie afspeelt. Nu is het zo dat de *van/fan*-zin zelf ook niet verplaatst kan worden.

(38)

- a. Dat se op tiid komme soene, hie er net tocht.
Dat ze op tijd komen zouden, had hij niet gedacht.
- b. *Fan dat se op tiid komme soene, hie er net tocht.
*Van dat ze op tijd komen zouden, had hij niet gedacht.
- c. Hy hie net tocht fan dat se op tiid komme soene.
Hij had niet gedacht van dat ze op tijd komen zouden.

Voor het Nederlands gelden dezelfde oordelen (eventueel na omdraaiing van de volgorde van de werkwoorden in *komen zouden*). De aanwezigheid van *van / fan* maakt het argument van het brugwerkwoord ontoegankelijk maakt voor verplaatsing. Dat is des te opmerkelijkeraangezien materiaal dat zich in de VP bevindt door-

gaans wel naar voren verplaatst mag worden. We concluderen dat de onmogelijkheid van verplaatsing steun biedt voor het idee dat hier sprake is van een grammaticalisatieproces.

Eenzelfde lineaire rigiditeit treedt ook naar voren uit een ander verschijnsel. Het is namelijk zo dat combinaties van voorzetsel met zin doorgaans marginaal voor de werkwoordelijke eindgroep mogen staan, maar dat geldt niet voor *van*-zinnen :

- (39) Jan heeft [nadat hij was aangekomen] onmiddellijk een hotel opgezocht.
(40) *Jan heeft me toen [van dat hij een hotel had opgezocht] gezegd.

Deze feiten laten eenzelfde lineaire rigiditeit zien, die we opvatten als steun voor een grammaticalisatieanalyse. Het eindpunt van grammaticalisatie van *van dat* zou in deze visie de vorming van een complex voegwoord opleveren, te vergelijken met *omdat* en *nadat*.

4.3.5. Grammaticalisatie en verplaatsing

In zijn algemeenheid moet ik omtrent de kwestie van de woordsoort van *van* met VERKUYL (1976) concluderen dat het niet makkelijk is een specifieke woordsoort aan *van* toe te kennen. Niettemin heeft *van* (evenals *fan*) nog het meest van een voorzetsel weg. Het bijzondere gedrag van *van* lijkt erop te wijzen dat er sprake is van een grammaticalisatieproces. We wezen erop dat volgens de grammaticalisatie-literatuur een zin die door een element ingeleid wordt dat aan een grammaticalisatieproces onderhevig is, lineaire rigiditeit veroorzaakt : de constituent (zin, in ons geval) zelf kan niet verplaatst worden en er is geen verplaatsing uit de zin mogelijk.

Het Fries bezit een constructie die precies diezelfde eigenschappen bezit. Niet-finiete zinnen kunnen in het Fries onder bepaalde omstandigheden ingeleid worden door het woord *en*, dat normaliter een nevenschikkend voegwoord is, net als in het Nederlands. De constructie staat bekend als de Imperativus-pro-Infinitivo constructie, aangezien het werkwoord de vorm van een imperatief heeft, terwijl men in niet-finiete bijzinnen een infinitief zou verwachten. Een voorbeeld is hieronder gegeven :

- (41) Hja wiene net fan doel en bring him it hiele ein nei Ljouwert ta
*ze waren niet van plan en breng hem het hele eind naar Leeuwarden toe
“Ze waren niet van plan om hem het hele eind naar Leeuwarden te brengen.”

Hier is dus sprake van een element *en* dat een grammaticalisatieproces tot onderschikkend voegwoord ondergaat. Net als *van* brengt dit element met zich mee dat het zowel verplaatsing als subextractie onmogelijk maakt :

- (42) *Wa wiene se net fan doel en bring it hiele ein nei Ljouwert ta?
*wie waren ze niet van plan en breng het hele eind naar Leeuwarden toe
“Wie waren ze niet van plan om het hele eind naar Leeuwarden toe te brengen ?”
- (43) *En bring him it hiele ein nei Ljouwert ta wiene se net fan doel
*en breng hem het hele eind naar Leeuwarden toe waren ze niet van plan
“Om hem het hele eind naar Leeuwarden te brengen waren ze niet van plan.”

Dit vormt onafhankelijk bewijs voor de uit de literatuur bekende claim dat een grammaticalisatieproces verplaatsing en subextractie onmogelijk maakt.

5. Betekenis- en gebruikaspecten

LUIF (1990) merkt het bestaan van de *van*-constructie niet op, maar doet wel een nuttige observatie over de directe rede. Luif wijst erop dat er twee soorten directe rede zijn. De ene soort is letterlijk citerend, als in (44a).

- (44) a. Hij zei : “Ik heb hoofdpijn”.
b. Hij besepte : “Ik ben erg ongelukkig”.

De andere soort, (44b), geeft het citaat als iets wat niet letterlijk gezegd of gedacht hoeft te zijn maar dat wel ongeveer weergeeft wat het geval moet zijn geweest. Volgens Luif gedragen deze beide types zich verschillend met betrekking tot hun plaats in de bijzin. Een letterlijke directe rede kan nog marginaal links van het werkwoord voorkomen, een schetsende directe rede niet :

- (45) a. ? Omdat hij “Ik heb hoofdpijn” zei.
b. * Omdat hij “Ik ben erg ongelukkig” besepte.

Inderdaad lijkt het (a)-voorbeeld merkkelijk beter dan het (b)-voorbeeld. VAN MULKEN (1999) legt het accent wat anders en wijst erop dat directe redes over het algemeen schetsen en niet vaak letterlijk citeren; Mulken weerlegt overtuigend Engelse taalkundigen die beweren dat het altijd om een letterlijk citaat zou gaan. Ze noemt zulke directe redes sloppy citaten. In tegenstelling tot Luif heeft Van Mulken het bestaan van een optioneel *van* bij de directe rede opgemerkt. Ze heeft door telling in een getranscribeerd spreektaalcorpus gevonden dat zulke directe redes, met of zonder *van*, tamelijk frequent zijn in gesprekken : op 2379 beurten (63.026 woorden) turfde ze 334 gevallen van dergelijke sloppy citaten. Verder wijst ze erop dat in driekwart van dergelijke gevallen de directe rede geïntroduceerd wordt door een tussenwerpsel zoals *nou*, *hé* of *eh*. Het woord *van* drukt volgens haar een reserve uit ten aanzien van wat erop volgt.

VECHT (2003:46) stelt dat de *van*-constructie, waarbij *van* door een hele zin gevolgd wordt, semantisch omschreven zou kunnen worden met de woorden : “wat we in woorden uit zouden kunnen drukken door middel van de volgende uiting of zin”. Die formulering lijkt me de spijker op z'n kop. In de *van*-constructie schrijft de spreker namelijk aan iemand een uiting toe, meestal in de directe rede, soms in de indirecte rede, om diens mentale toestand (gevoel, mening, gedachte) te illustreren. Neem bijvoorbeeld het gevoel van walging. Stel, de spreker heeft begrepen dat Jan van een zoveelste onderwijsvernieuwing walgde. De spreker kan nu zeggen “Jan walgde van de zoveelste onderwijsvernieuwing.” Maar de spreker kan ook Jan woorden in de mond leggen, die Jan misschien niet gezegd heeft, maar die wel diens innerlijke mentale toestand van walging goed illustreren. Dus kan de spreker zeggen : “Jan had zoiets van bah, alweer een onderwijsvernieuwing”. Natuurlijk zijn meerdere uitingen compatibel met Jans innerlijke mentale toestand. De spreker had daarom ook kunnen zeggen “Jan had zoiets van gadver, moet dat nu, dat is de zoveelste onderwijsvernieuwing.” Door een voorbeeld te geven van een mogelijke uiting van Jan, een voorbeeld dat de spreker zelf bedacht heeft, geeft de spreker diens innerlijke toestand weer.

6. Uitleiding

In dit descriptieve artikel heb ik willen wijzen op het intrigerende verschijnsel van zinnen die ingeleid worden door het woordje *van*. Dergelijke zinnen hebben een sterk informeel karakter. Ze worden aangetroffen in informele spreektaal, maar ook in informele schrijftaal zoals die op het internet te vinden is. *Fan / van* worden bij uitstek gevolgd door zinnen in de directe rede, die dan ook de vorm van hoofdzinnen hebben. *Fan / van* kunnen echter ook gevolgd worden door bijzinnen in de indirecte rede; het zoeken met Google op *van dat* levert talloze voorbeelden op. De besproken verschijnselen worden over het algemeen zowel in het Fries als het Nederlands aangetroffen. Het verdient aanbeveling om de *van*-constructie voor de directe rede ook te vermelden in leerboeken Nederlands voor buitenlanders, aangezien ze er in de spreektaal zeker mee geconfronteerd zullen worden. Tenslotte verdient het aanbeveling om in het spoor van FOOLEN (2001) vergelijkbare citaatconstructies in andere talen nader te onderzoeken.

Bedanknoot en auteursadres

Fakploech Taalkunde, Fryske Akademy, Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Doelestr. 8, 8911 DX Leeuwarden, e-mail : ehoekstra@fryske-akademy.nl. Voor tips, commentaar en/of discussie bedank ik Siebren Dyk, Jelske Dijkstra, Jarich Hoekstra, Sytske de Jong, Liefke Reitsma, Tryntsje van der Wal – Gorter, Willem Visser en de aanwezigen op de themamiddag van het Taalkundich Wurkferbân van 9 oktober 2004 te Leeuwarden.

Bibliografie

- COPPEN, P.A. (1994). Zoiets als van Victor Borge. *Linguïstisch Miniatuurtje X. Neder-L* 9404.01. <<http://www.neder-l.nl/archieven/miniatuurtjes/940401.html>>
- FOOLEN, A.P. (2001, July 26). Marking voices in discourse. Santa Barbara, 7th International cognitive linguistics conference. RU : ongepubliceerd manuscript.
- HAESERYN, W., K. ROMIJN, G. GEERTS, J. DE ROOIJ en M.C. VAN DEN TOORN (1997). *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Groningen : Nijhoff.
- HASLINGER, I. (2000). Prepositions with Tensed Clauses as their Complements in Dutch, Frisian and Norwegian. LOT winterschool : ongepubliceerd artikel.
- HENGVELD, K. (1994). Ik heb zoiets van : 'ze bekijken het maar'. In : F.G. van Werkgem (red.) *Dubbel Nederlands. 23 Opstellen voor Simon C. Dik*. Amsterdam : IFOTT.
- HOEKSTRA, E. (1993). On the parametrization of functional projections in CP. A.J. Schafer (ed) *23th Proceedings of the North-East Linguistic Society 1992*. Amherst : U. of Massachusetts, 191-204.
- HOEKSTRA, E. (2005). Syntaktyske skaaimerken fan sprutsen taal út it Korpus Sprutsen Frysk. *It Beaken* 67, 1-16.
- HOEKSTRA, J. (1990). Hy sei fan net. Taalsnipels 144. *Friesch Dagblad* 28-04-1990.
- HOEKSTRA, J. (1991). Ferhâldingswurd en dat-sin. Taalsnipels 209. *Friesch Dagblad* 07-12-1991.
- HOEKSTRA, T. (1995). De status VAN. *Taalkundig Bulletin* 25, 160-164.
- HOPPER, P. and E. TRAUGOTT (2006). *Grammaticalization*. Cambridge, UK : Cambridge University Press.
- JANSEN, F. (1981). *Syntaktische konstrukties in gesproken taal*. Amsterdam : Huis aan de Drie Grachten.
- LEHMANN, C. (2002). *Thoughts on Grammaticalization*. Erfurt : Seminar für Sprachwissenschaft der Universität.
- LUIF, J. (1990). Zijn zinnen in de directe rede bijzinnen ? In : J.B. den Besten, A.M. Duinhoven en J.P.A. Stroop (red.), *Vragende wijs. Vragen over tekst, taal en taalgeschiedenis*. Amsterdam : Rodopi, 114-121.
- MULKEN, M. VAN (1999). Sloppy citaten in gesprekken. In : E. Huls en B. Weltens (red.), *Artikelen van de Derde Sociolinguïstische Conferentie*. Delft : Eburon, 325-332.
- PAARDEKOOPER, P. (1986). *Beknopte ABN-syntaksis*. Eindhoven : uitgave in eigen beheer (zevende druk).
- RIEMSDIJK, H. VAN (1978). *A Case Study in Syntactic Markedness : The Binding Nature of Prepositional Phrases*. Lisse : Peter de Ridder.
- ROMIJN, K. (1999). Ik schrijf van niet, maar ik zeg van wel. *Taalkundig Bulletin* 29, 173-178.
- STROOP, J. (2006). 'Wauwelwoorden' en wat erop lijkt. *Vaktaal*, jaargang 19, nr. 4, 2006, blz. 5-6.

- STURM, A. (1989). Vorm en functie van woordgroepen : de constructie met paradigmaloos VAN. *De Nieuwe Taalgids* 82, 529-553.
- TAGLIAMONTE, S. en R. HUDSON (1999). BE LIKE at al. beyond America : The quotative system in British and Canadian youth. *Journal of Sociolinguistics* 3/2, 147-172.
- TOORN, M.C. VAN DEN (1997). 8. Nieuwnederlands (1920 tot nu). In : M.C. van den Toorn, W.J.J. Pijnenburg, J.A. van Leuvensteijn en J.M. van der Horst (red.), *Geschiedenis van de Nederlandse taal*. Amsterdam : Amsterdam University Press, 479-562.
- VECHT, D. (2003). De *van*-citatie in de Nederlandse spreektaal. Een linguïstisch en sociolinguïstisch onderzoek. ATW, UvA : scriptie.
- VERKUYL, H. (1976). Het performatieve *van*. *Spektator* 6, 481-483.
- VRIES, J. DE (2001). *Onze Nederlandse spreektaal*. SDU Den Haag : Uitgevers.
- VRIES, W. DE (1910-1911, 1911-1912). *Dysmelie. Opmerkingen over syntaxis*. (Verhandeling behorende bij het programma van het gymnasium der gemeente Groningen voor het jaar 1910-1911) (Idem, 1911-1912). Groningen : B. Jacobs.